

GEMEENTE ENSCHEDE

RUIMTELIJK

VERHAAL VAN

ENSCHDE

BOUWSTEEN OMGEVINGSVISIE

ENSCHDE

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	4
GROENE LEEFSTAD	5
Het ontstaan van de ondergrond en de ontwikkeling van het agrarisch landschap	6
Grote diversiteit en kwaliteit aan landschappen	7
ONDERNEMENDE KENNISSTAD	9
De geboorte van een industriestad	9
De herrijzenis na de neergang, de veerkrachtige stad	11
Creativiteit in het DNA	12
INTERNATIONALE GRENSSTAD	13
Samen sterk	14
Veel geloven op textielkussens	15
Gedeelde cultuur	16
Grensstad	17
DE RUIMTELIJKE KERNKWALITEITEN	18
BRONNEN	19

Enschede is gebouwd op stoom en strijd. We zetten altijd dat stapje extra. Met veerkracht als voedingsbodem voor eeuwen-oude vernieuwing. Na de teloorgang van de textielindustrie - maar ook na de stadsbrand en de vuurwerkrap - vonden we onszelf steeds opnieuw uit. De ondernemende, no-nonsense houding en de veerkracht die hiervoor nodig is, voel je hier elke dag. Dat maakt dat we in Enschede dingen voor elkaar krijgen.

Enschede heeft een rijk verleden. Begin 20e eeuw waren we één van de belangrijkste textielsteden en ontstond er een imposante maakindustrie. Hoewel de textielnijverheid is verdwenen, zijn de krachten en de mentaliteit waaruit de florerende textielindustrie is ontstaan, nog steeds verankerd in het DNA van Enschede. **Technologie, innovatie en creativiteit** behoren tot onze culturele traditie.

We zijn trots. Op onze stad en buitengebied, op Twente en onze vooruitgang. De **Enschedese mentaliteit** zorgt voor een betrokken, vriendelijke en gastvrije omgeving. En ondanks dat onze achtergronden verschillen, zijn we uit hetzelfde hout gesneden. Want jezelf zijn, is hier heel gewoon. Klaar staan voor een ander vanzelfsprekend. Noaberschap. En we zullen het zelf niet snel zeggen, maar dat maakt onze stad bijzonder.

In Enschede zien we de **grens** niet als een beperking maar als een kans. We verbreden onze horizon door grenzen te verleggen. Noabers en Nachbarn gaan hier hand in hand.

Met een onvermoeibaar geloof in vooruitgang bouwen wij aan een aantrekkelijk en toekomstbestendig Enschede. We werken aan een toekomst waarin talent ontluikt en verbonden blijft aan de stad. Een stad waar banen bereikbaar zijn. En waarin iedereen mag meedoen en zich prettig voelt. Een stad waar we het **groen** omarmen en we de **ruimte** hebben. Een stad waar **innovaties** voor een klimaatbestendige stad naadloos zijn verweven met de openbare ruimte. We handelen **nú** voor het succes van overmorgen.

Samen met onze inwoners en stadspartners geven we haar vorm. En zorgen we ervoor dat het nu én later een fijne plek is om te leven, te werken en te verblijven.

ZO BOUWEN WE AAN DE STAD VAN ONZE DROMEN.

(bron: memo verhaal van (de gemeente) Enschede, 30 juni 2021)

INLEIDING

“ENSCHEDA IS EEN TECHNOLOGISCHE, INNOVATIEVE EN CREATIEVE STAD WAAR HET DOOR DE MENSELIJKE MAAT EN ENSCHADESE MENTALITEIT FIJN ONDERNEMEN, STUDEREN, RECREËREN EN WONEN IS.”

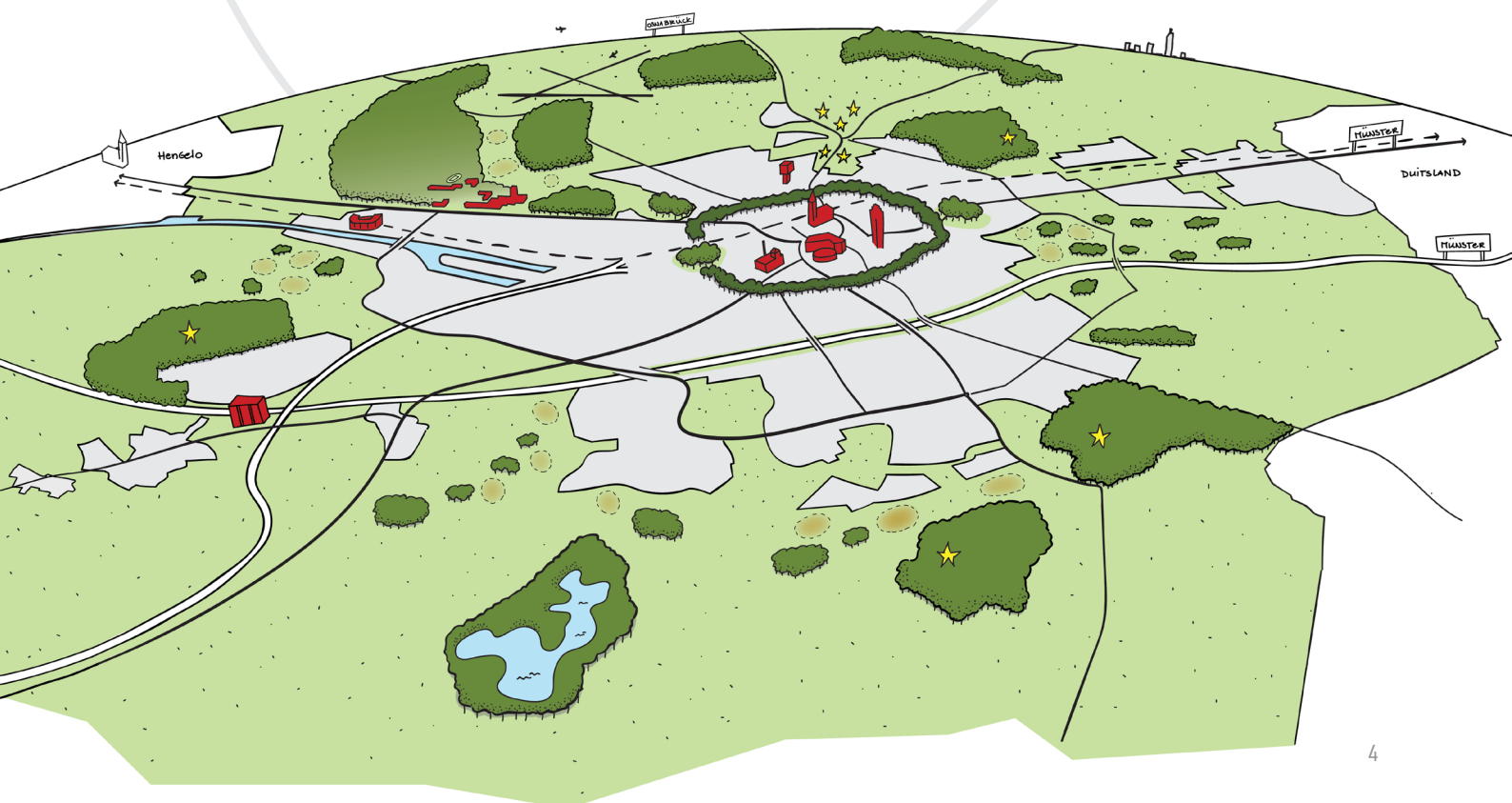
Zo staat het in de citymarketingvisie van Enschede. Hoe komt het dat Enschede zo omschreven is? Deze culturele biografie van Enschede vertelt het unieke en herkenbare verhaal van Enschede, geeft aan waar Enschede vandaan komt, wat gekoesterd wordt en welke waarden en ruimtelijke kwaliteiten meegenomen worden naar de toekomst. Het vertelt ook hoe de structuur van de stad is ontstaan en wat de ruimtelijke opbouw is.

De identiteit van Enschede vormt de basis voor de Omgevingsvisie van Enschede: als je weet wie je bent, kun je keuzes daarop baseren en voortbouwen op de eigenheid van je inwoners en de ruimtelijke kenmerken die de stad uniek maken. Voor het beschrijven van de identiteit is gebruik gemaakt van de citymarketingvisie. Er is onderzocht in hoeverre de verhaallijnen uit de citymarketingvisie terug te leiden zijn naar gebeurtenissen in het verleden. De vier verhaallijnen - ondernemende kennisstad, creatieve stad, bruisende stad en groene

leefstad - zijn getransformeerd naar drie thema's op basis waarvan het ruimtelijk verhaal van Enschede geschreven is. Achtereenvolgens komen de groene leefstad, de ondernemende kennisstad en de internationale cultuurstad aan de orde. Enschede is groot geworden door de textielindustrie. Dat stukje uit de geschiedenis kleurt elke verhaallijn.

We gebruiken de metafoor van de boom om een relatie te leggen tussen de verschillende verhaallijnen, de fysieke leefomgeving en de dynamiek per verhaallijn.

Met de wortels is een boom verbonden met de grond, daar haalt hij zijn voeding vandaan. De wortels van Enschede zitten in de groene leefstad. De stam staat centraal, de ondernemende stad gaf de richting aan de verdere groei van de stad. De takken en bladeren weerspiegelen de recentere dynamiek, de internationale cultuurstad, hier gebeuren nog steeds de meeste veranderingen.

ENSCHEDA

GROENE LEEFSTAD

Enschede is zowel stad en dorpen als prachtig buitengebied. Kenmerkend is de verhouding tussen deze twee. Slechts een derde van het grondgebied van Enschede is stedelijk en ruim twee derde deel is landelijk gebied. Vergeleken met andere grote steden is dat op zich al een bijzonderheid die Enschede kenmerkt, vooral de sterke relatie tussen stad en landschap.

Via de wigen, landgoederen, buitenplaatsen, oude erven, boomgroepen en de parken reikt dat landschap, als een soort groene vingers, tot ver in de stad. Daardoor is groen altijd dichtbij voor de inwoners van Enschede, of je nu in de stad of één van de dorpen woont. De compacte opzet van de stad maakt dat je binnen een kwartier fietsen vanuit elke plek in de stad in het buitengebied bent.

Het textielverleden van Enschede heeft in de groene leefstad haar sporen achter gelaten. Zo zijn daar de stadsparken, die

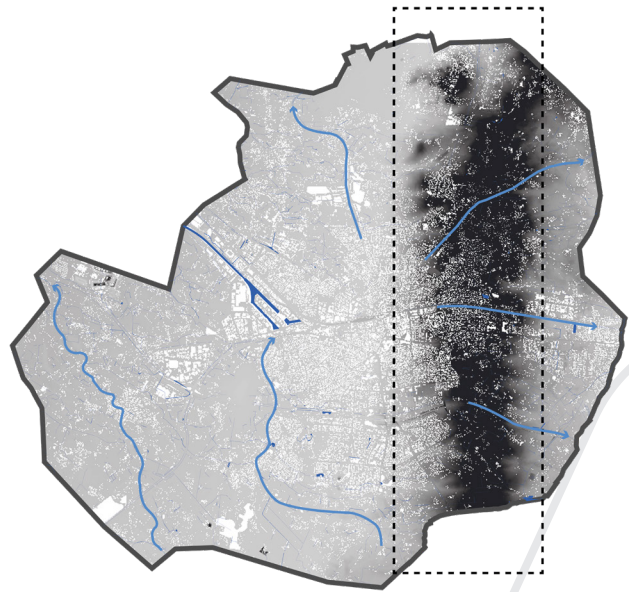
door de textielabrikanten zijn aangelegd en de buitenplaatsen en landgoederen die door diezelfde textielabrikanten gebouwd werden om te verblijven. Ze hebben niet alleen sporen en plekken achtergelaten maar hadden grote invloed op de structuur en daarmee de ruimtelijke groei van de stad. Ook de universiteit werd gevestigd op een voormalig landgoed. Een campus zoals in Enschede zie je nergens anders in Nederland. Een uniek groen gebied voor onderwijs, onderzoek, wonen en leven ingebed in het Twentse landschap. Enschede is een stad in een park en er zijn parken in de stad.

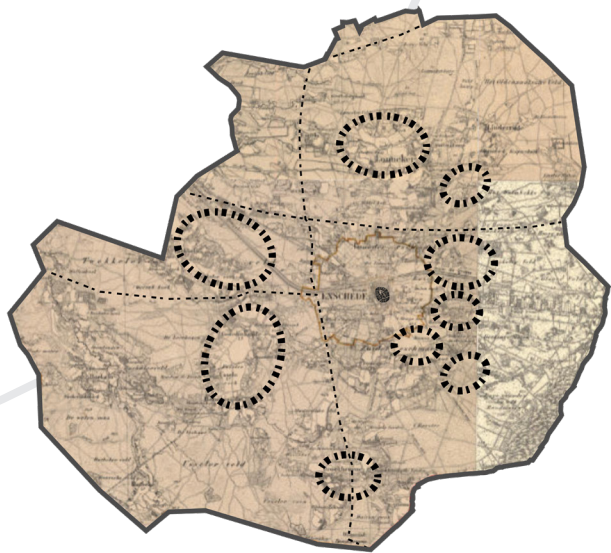
HET ONTSTAAN VAN DE ONDERGROND EN DE ONTWIKKELING VAN HET AGRARISCH LANDSCHAP

Enschede is een groene leefstad. Deze identiteit ontleent haar oorsprong aan het ontstaan van de ondergrond van Enschede. In de een na laatste ijstijd, het Saalien, liet een grote ijsmassa een harde keileem ondergrond en een stuwwal achter. De stuwwal is nog steeds voelbaar in Enschede. Het manifesteert zich in een constant licht stijgen en dalen van het maaiveld. De NAP hoogtes variëren in Enschede van 24 meter boven NAP aan de Hengelose kant tot 38 meter aan de Duitse grens, met daartussen de top van de stuwwal, zo'n 65 meter boven NAP in de buurt van Lonneker. In de laatste ijstijd waaide er een dekzandlaag over de keileem en de stuwwal. Opgeteld leverde dit het uithangbord 'hier is landbouw mogelijk' op. Vroeger ontsprongen ook talloze beken aan weerszijden van de stuwwal en voerden het regenwater af. Door de keileemlaag in de ondergrond die geen water doorlaat kende Enschede altijd al een relatief hoge grondwaterstand. Veel beken zijn inmiddels verdwenen, deels zijn we de beken weer aan het herstellen.

Vanaf 3500 voor Christus vestigden zich boeren in Twente, de start van continue bewoning in deze streek. De ondoordringbare wouden en wildernis werden ontgonnen ten behoeve van primitieve akkerbouw. Er werd gerst en rogge geteeld, maar ook relatief veel vlas. Het vee van de boeren werd op de heidevelden en venige moerasgebieden geweid. De plaggen van de hei werden af gestoken en in de potstallen gemengd met mest. Dit werd in het voorjaar over de akkers uitgereden. De vruchtbaarheid van de grond nam hierdoor toe. Ook werden de gronden hierdoor steeds verder opgehoogd en waren daardoor minder gevoelig voor droogte en verstuiving. Zo ontstonden de bollingen in het prachtige essenlandschap. De boerenerven lagen er vaak omheen in de zogenaamde krans. Eeuwenlang werd er op deze manier kleinschalige akkerbouw bedreven op de essen. De essen behoren tot één van de oudste getuigen van permanente menselijke aanwezigheid in Twente. De naam Enschede wordt voor het eerst vermeld in 1119 als Aneschethe. Dat zou 'aan de scheiding' betekenen en te maken hebben met de ligging aan een waterscheiding. Er wordt echter ook gesteld dat het 'aan de es gelegen' zou betekenen.

Stuwwal – hoogteverloop en beken

Essenlandschap

INTERMEZZO

Een tekening van hoe Enschede er rond het jaar 1000 uit gezien zou hebben laat huizen zien, boerderijen wellicht, bij een splitsing van wat zandwegen geweest zullen zijn. De zandwegen lopen ongehinderd het land in. Bij de splitsing is een open ruimte, een brink met een kerk, het begin van de stad. Reformatie, verzuiling en secularisatie ten spijt staat de kerk nu nog steeds in het midden van de stad. Er is een hoge, droge eszijde in het oosten, de kant van de top van de stuwwal waar Enschede op ligt, en een lagere, natte, veldzijde in het westen. Het dorp ligt op de westelijke helling van een stuwwal uit de laatste ijstijd. Enschede ligt ten westen van een waterscheiding die een landsgrens zou worden. Dorp en land vormen één wereld, beide even veilig of onveilig.

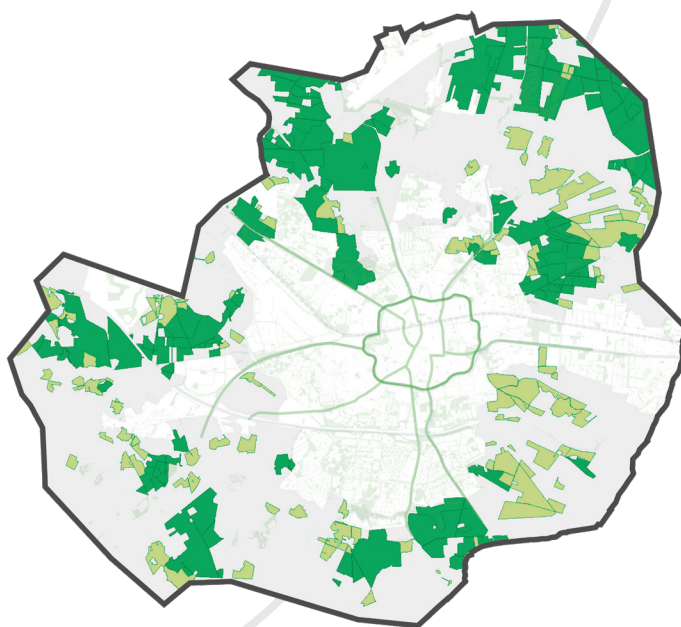
De akkers waren vaak privébezit, maar op de weidevelden en woeste gronden rustte een gemeenschappelijk gebruiksrecht. De woeste gronden werden allereerst gebruikt voor de aanleg van wegen naar omringende plaatsen: Hengelo, Haaksbergen, Gronau, Oldenzaal en Losser. De overige woeste grond werd vaak omgezet naar bospercelen vanwege de toenemende vraag naar timmerhout. Het landschap in Enschede kreeg in de 19e eeuw een volledig andere aanblik. Kale heidevelden en venen veranderden in bossen afgewisseld met weiden en akkers. Houtwallen verfijnden het beeld. Het zogenaamde en nu nog geroemde coulissenlandschap was ontstaan.

GROTE DIVERSITEIT EN KWALITEIT AAN LANDSCHAPPEN

Het textielverleden van Enschede heeft veel invloed op het groen in de stad en het landelijke gebied. De groene kwaliteiten die in de textielperiode aan Enschede werden toegevoegd zijn nog steeds belangrijke kwaliteitsdragers van nu. De gemeleerdheid van landschapstypen en groenstructuren in en rondom de stad is groot.

In het begin was de textielindustrie nog afhankelijk van natuurbleken, waarbij de gewassen stoffen op de bleekvelden werden uitgespreid. De gelige weefsels konden witten door de natuurlijke werking van zuurstof en zonlicht. Blekerijen hadden voor hun bleekvelden veel ruimte nodig. Ze werden bij voorkeur buiten de stad gevestigd. Dat leverde rond Enschede een hele reeks bleken op. Waar ze lagen is nog terug te vinden in de straatnamen - Cromhoffsbleek, Janninksbleek, Roessinghsbleek, Van Heeks bleek, Ten Cate's bleek en de Stroinksbleek -. De laatste jaren zijn op enkele oude bleken nieuwe parken ontstaan, bij voorbeeld de Bleken in Roombeek.

De industriële activiteiten werden gecombineerd met de aanleg van buitenplaatsen en landgoederen, met daarbij de aanleg

Grote variatie landschapstypes in en rondom Enschede

van bossen. Op de buitenplaatsen ontsnapten de fabrikanten en hun familie aan de stad. Veel fabrikanten kochten boerderijen of woeste grond om hun bezit te vergroten. Ze lieten de heidevelden ontginnen om er bossen en landgoederen aan te leggen. Dit gebeurde door toonaangevende landschapsarchitecten zoals D. (Dirk) Watzte en later zijn zoon P. (Pieter) H. Watzte. De eerste buitenplaatsen lagen op niet verder dan een dag reizen, zodat er makkelijk contact gehouden kon worden met de zaken in de stad. Zo ontstond in een straal van vijf kilometer rond de stad een krans van buitenplaatsen, vaak dicht langs de voornaamste verbindingswegen.

Ook ververijen lagen vaak buiten de stad. Zij waren afhankelijk van schoon water dat uit de beken kon worden gehaald.

De meeste parken in de stad zijn ook te danken aan het textielverleden van Enschede. Vaak zijn het landgoederen van fabrikantenfamilies die overgedragen zijn aan de gemeente Enschede en opengesteld voor publiek. Het Volkspark is een nalatenschap van H.J. Van Heek. Hij wilde een park nalaten waar de textielarbeiders en hun gezinnen hun vrije tijd konden doorbrengen. Het Abraham Ledebouerpark is een deel van voormalig landgoed het Wageler. Dit park mag al elf keer achter elkaar de Green Flag voeren. De Green Flag is een wereldwijde onderscheiding die wordt toegekend als een park aan hoge kwaliteitseisen voldoet.

Het overdragen van groen gebeurde ook op andere manieren. Enkele landgoederen en buitenplaatsen zijn in de loop der tijd omgezet naar woonbuurten. Pathmos is een vroeg voorbeeld, gebouwd op de buitenplaats Het Pathmos van textielfabrikant H.A. van Heek. Bestaande groenstructuren werden zoveel mogelijk gebruikt en uitgebreid. Door toenemend autogebruik is van het oorspronkelijke groen veel verdwenen. Het Wooldrik dankt zijn naam aan het voormalige landgoed van Ter Kuile. Rond 1880 kocht hij hier een boerderij met die naam. Er verrees een nieuw landhuis, omgeven door een park naar ontwerp van tuinarchitect D. Wattez. Gerrit Jan van Heek kocht het landgoed in 1950, om het te schenken aan de gemeente voor een openbaar park. Om het groene karakter van het gebied te bewaren werd bij de schenking bedongen dat op de aangrenzende gronden een villa-achtige groene woonwijk zou worden ontwikkeld, bestemd voor de middenklassen.

Op landgoed het Amelink bij Lonneker werd in 1885 gevoetbald. Eén van de eerste keren in Nederland. Een familielid uit de Van Heek tak, maakte tijdens een bezoek aan Engeland kennis met buitensport, het voetbalspel. Hij nam een voetbal mee naar huis en met een groep enthousiastelingen speelde hij het eerste potje voetbal. Het spel sloeg zo aan dat in datzelfde jaar de Enschedesche Football Club werd opgericht. In de jaren daarna werden nog meer voetbalverenigingen opgericht en fuseerden er een aantal. In 1910 ontstond uit een fusie Sportclub Enschede. Deze club speelde tot 1956 in het door G.J. van Heek geschonken Van Heekpark. In dat park werd een voetbalveld aangelegd, samen met een algemeen sportveld en tennisbanen.

In 1956 kreeg Enschede een nieuwe sportaccommodatie, Sportpark Erve Diekman. Met zwembad, voetbalstadion en sintelbaan, velden voor hockey en korfbal. Het stadion was de thuishaven voor, het ook weer uit een fusie ontstane, FC Twente totdat zij in 1998 het huidige stadion in gebruik namen.

Begin jaren 60 van de vorige eeuw werd Enschede gekozen als locatie waar de derde technische hogeschool van Nederland gevestigd werd. De keuze viel mede op Enschede door het inbrengen het groene landgoed Drienerlo met een oppervlakte van 100 hectare.

Door de keuze van deze locatie werd het mogelijk de eerste en enige echte campus universiteit in Nederland te realiseren, waar onderwijs, onderzoek, wonen, cultuur, sport en recreëren naast elkaar bestaan. Nog steeds vormt het oorspronkelijke Twentse landschap en latere landgoed een belangrijke drager van het campus landschap. Destijds werd zeventig procent van de bebossing en beplanting opgenomen in het structuurplan en zelfs 85 procent van het lanenstelsel. Een nieuw landschappelijk element werd toegevoegd; vijvers en singels moesten zorgen voor een goede waterhuishouding van het slecht gedraineerde terrein. Van Embden en Van Tijen tekenden ervoor. Ze behoorden tot een groep architecten die na de oorlog de kloof tussen modern en traditionalistisch tracht te overbruggen met de 'shake hands' architectuur.

De campus van de Universiteit Twente behoort tot de beste voorbeelden van laat-modernistische stedenbouw in Nederland. Onder andere uniek vanwege de landschappelijke inbedding, kunst en bijzondere architectuur uit opeenvolgende periodes. De compositie van gebouwen en clusters van gebouwen heeft een brede groene 'parkway' als centrale as. Met een meer open landschap voor de onderwijsgebouwen in het oosten van de campus en wonen in de meer besloten groende kamers in het westen. Met meesterhand zijn boomgroepen, vijvers en grasvelden in evenwicht gebracht met de gebouwen.

De historische essens aan de rand van de groeiende stad, de stadsparken, de landgoederen en buitenplaatsen hebben de ruimtelijke groei van de stad sterk beïnvloed. De groei vond plaats langs de radiale structuren, niet gelijkmatig maar in grove lijnen van binnen naar buiten. De wigachtige structuur van de stad, met de groene lobben die ver de stad in reiken is te danken aan de ligging en het behoud van de groene gebieden. De meest duidelijk herkenbare groene wig is de 'Hengelosche wig'. De groenstructuur bestaand uit Van Heek Park, Wageler Park en het Abraham Ledebouerpark vormt een brede landschapsstructuur vanaf de Singel tot aan de campus van de Universiteit, een voormalig landgoed en verder richting het Hof Espelo met zijn prachtig boslandschap.

Ook in de woongebieden speelt groen een rol. Zo is in naoorlogse stadsuitbreidingen rekening gehouden met bestaande groenstructuren.

ENSCHEDÉ

ONDERNEMENDE KENNISSTAD

Textiel heeft Enschede gemaakt en gevormd. Van een klein provinciestadje veranderde Enschede in een rap tempo in een industriestad met een textielproductie van ongekeerde omvang. Rond 1915 kwam maar liefst 25 % van het totale nationale inkomen uit Enschede en was bijvoorbeeld niet Philips, maar de firma Van Heek het grootste bedrijf van Nederland.

Diverse fabriekscomplexen in de stad herinneren nog aan het textielverleden. De erfenis is echter veel groter dan gebouwen alleen. Ook de fraaie stadsparken, het Rijksmuseum, de tuinsteden en villa's, de landgoederen en buitenplaatsen, scholen en zelfs de oprichting van een voetbalclub waar later FC Twente uit is ontstaan, komen voort uit de textiel. Maar ook elementen als de spoorwegen, kanaal en vliegveld zijn te linken aan het textielverleden.

De textielindustrie vormde ook de basis voor de internationale bevolkingssamenstelling van vandaag de dag. De grote werkgelegenheid trok veel bevolkingsgroepen. De vele arbeiders kleuren mede het verhaal van Enschede. In een periode van 150 jaar is het fundament van het huidige Enschede en het DNA van de stad gevormd. Enschede is 'verwoven' met textiel.

Naast de textiel, kan de zoutwinning rondom Boekelo niet onbenoemd blijven. In 1911 werd zout aangetroffen in de bodem van Enschede. Het zout dateert al van zo'n 245 miljoen jaar geleden. Achter gebleven na verdamping van een grote binnenzee. Vanaf 1918 werd voor het eerst commercieel zout gewonnen in Boekelo.

Na aanleg van het Twentekanaal verplaatste de fabriek naar Hengelo. In het landschap in de omgeving van Boekelo zie je nog steeds de kenmerkende zouthuisjes staan. Huisjes die op boorputten ten behoeve van de zoutwinning zijn geplaatst.

DE GEBOORTE VAN EEN INDUSTRIESTAD

In 1830 splitste België zich af van Nederland en viel opeens de textielindustrie in het zuiden weg. Textiel was echter een belangrijk exportproduct naar de koloniën en daarom werd de textielproductie in Nederland bevorderd. Twente werd aangewezen als ontwikkelgebied.

De eerste stoomweverij in Enschede was van Stroink in 1854. Daarna groeide het aantal textielfabrieken snel. Op het hoogtepunt begin 20e eeuw waren er 75 textielfabrieken en was Enschede één van de belangrijkste textielsteden van de wereld. Van rond de 3.000 inwoners in 1830 groeide Enschede naar een kleine 145.000 eind jaren 70. Dat is een groei van meer dan 140.000 inwoners. Inmiddels wonen er 160.000 mensen in Enschede. Door de groei van industriestad Enschede werd de gemeente Lonneker bij Enschede gevoegd per 1 mei 1934.

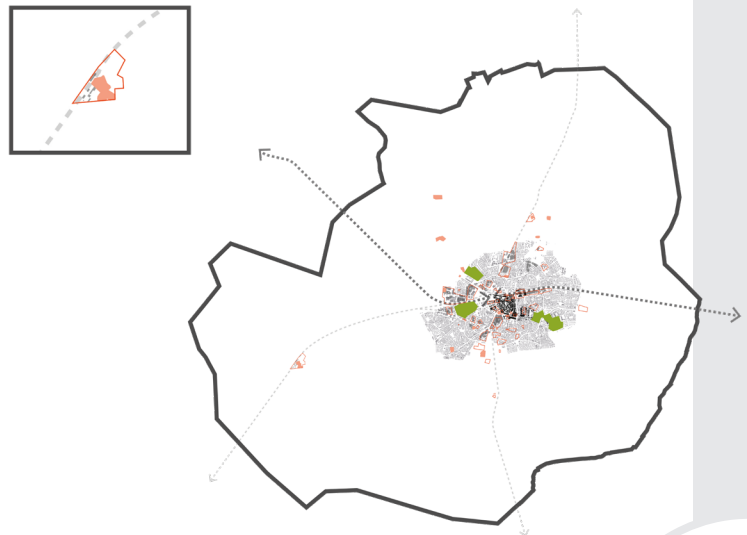
De stadsbrand van 1862 heeft onbedoeld een grote rol gespeeld in de industrialisatie. Bijna de gehele binnenstad was afgebrand en moest opnieuw worden opgebouwd. Dit gaf de fabrikanten de mogelijkheid grote en moderne fabrieken neer te zetten. De Van Heeks, Blijdensteins en al die andere ondernemende families hebben Enschede als textielstad weder opgebouwd en op de kaart gezet. Overal in de stad komen hun namen terug. Familienamen zoals Van Heek, Blijdenstein, Menko of Jannink, maar ook de namen van fabrieken zoals Spinnerij Tubantia, Rigtersbleek, Schuttersveld of Twentsche Textiel Maatschappij (Tetem).

De fabrieken waren gigantisch. Zo strekte de fabriek van Van Heek zich over een kilometer uit langs het spoor naar Gronau. De familie van Heek was ook op maatschappelijk vlak het meest prominent en invloedrijk. Zo schonk Van Heek in 1874 het Volkspark aan Enschede, één van de oudste stadsparken van Nederland en werd in 1892 een zwembad gebouwd aan de Zuiderhagen (nu het Van Heekplein). Dit was het tweede overdekte bad in Nederland en was gratis voor het eigen personeel. Ook is het Rijksmuseum door de familie Van Heek aan de stad geschonken; zowel de collectie als het gebouw zijn bijzonder en er werd een voetbalclub opgericht, die nog steeds bestaat en trots in de kantine aangeeft de oudste voetbalclub van Nederland te zijn.

Naast de fabrikanten toonde ook het gemeentebestuur van Enschede aan het begin van de 20e eeuw aan ondernemend te zijn. In opdracht van de visionaire burgemeester Edo Bergsma werden de singels aangelegd, ondanks dat er op dat moment nog weinig autoverkeer was. In het eerste uitbreidingsplan, in 1907 door de gemeenteraad vastgesteld en met vooruitziende blik gebaseerd op een toekomstig inwoneraantal van 100.000, werd de singel al genoemd. Bij vaststelling van het uitbreidingsplan in 1917 gaat het om een bouwverbod voor een rond de stad slingerende zone van negen kilometer lang en 28 meter breed. De zone doorsnijdt bestaande straten met huizen en al. Het tracé is een aaneenschakeling van bochten, conform het tuinstedelijke ideaal. De singel wordt integraal en naadloos opgenomen in het plan voor Pathmos, het meest tuindorpachtige van alle tuindorpen. Pas dertig jaar na vaststelling door de Raad wordt de singel voltooid. De singel integreert een losse verzameling fabriekscomplexen, spoorlijnen en woonbuurten tot wat het nieuwe Enschede kan worden genoemd. Als burgemeester Edo Bergsma over de singel begint, in 1904, zijn er twee auto's in Enschede. Hoewel Bergsma het belang van de auto al vroeg zag – hij was 53 jaar voorzitter van de ANWB – is de singel in de eerste plaats een stedenbouwkundige ingreep. Orde scheppen in een potentiële chaos, het bedwingen van woekering, zijn de van toepassing zijnde termen.

Als in 1901 de Woningwet in werking treedt wordt ook Enschede verplicht de verdere uitbouw van de stad te reguleren door middel van uitbreidingsplannen. Dergelijke plannen vormen tot 1921 het raamwerk voor de hoofdwegenstructuur, het beloop van kanalen en spoorlijnen en de ligging van industrieterreinen. Het singelplan is na de omwalling het eerste bewust en collectief genomen besluit over de vorm van de stad. Dat de ingreep zelf een zachttaardige, vriendelijke verschijningsvorm heeft verraaft het ideaal, een dorpse stad. Een ideaal dat vastberaden werd nagestreefd. Het effect van de singel voor de stad is vergelijkbaar met het effect

Ontwikkelingen langs het spoor

van de omwalling, enkele eeuwen eerder, een verzameling gebouwen en wegen wordt een geheel. Middelpunt vliedend wordt middelpunt zoekend.

Ook heeft de gemeente een belangrijke rol gespeeld in het verbeteren van de woonkwaliteit. De textielindustrie zorgde voor een grote behoefte aan arbeiderswoningen. Tot het begin van de 20ste eeuw waren de vluchtig gebouwde woningen van een zeer slechte kwaliteit. Het was wederom Edo Bergsma die met de oprichting van de 'Vereeniging de Volkswoning' en samen met de bevroren directeur gemeentewerken A.H. op ten Noort voor een kwaliteitsslag zou gaan zorgen. Ze kozen voor de tuinstad als ideaal voor de huisvesting, anders dan andere steden. Al was dat ook weer in het belang van de ondernemers. De slechte woonomstandigheden hadden een verminderde arbeidsproductiviteit tot gevolg. Met de aanleg van een aantal tuinsteden verbeterde de kwaliteit van wonen aanzienlijk. Ze realiseerden in de tuinsteden ook tal van voorzieningen waar de gemeenschap baat bij had.

De bekendste van deze tuinsteden en een hedendaags pareltje is Pathmos. De wijk Pathmos werd tussen 1914 en 1928 gebouwd volgens de modernste inzichten over een tuinstad. Een wijk met een besloten karakter met winkels, scholen, pleinen, een badhuis en groenvoorzieningen, zoals het Thomas Ainsworthpark. Er zijn echter nog vele andere terug te vinden, zoals Plein West-Indië bijvoorbeeld, gebouwd in 1913 en in het klein de voorloper en proeftuin voor Pathmos, maar ook Tubantia en het minder bekende Schreurserve.

Het gebied tussen Volkspark en centrum was de Stadswede. Een gebied waar de bevolking het vee liet grazen. Het uitbreidingsplan Enschede dat in 1907 gepresenteerd werd, voorzag voor dit gebied in de aanleg van een villawijk. De opzet van de wijk kenmerkt zich door groene lanen met vrijstaande villa's. Veel textielabrikanten vertrokken naar de Stadsmaten, omdat

het oude centrum amper plaats bood voor nieuwe stadsvilla's. In deze wijk staan nog steeds de prachtige villa's ontworpen door onder andere Beltman en De Bazel. Een soortgelijk cluster van villa's is te vinden rondom de Marthalaan en in Het Zwik. Verder werden er villa's gebouwd aan uitvalswegen of de singel.

Een bijzonder gebied met een verzameling van elementen gekoppeld aan de voormalige textielindustrie is Rigtersbleek. Diverse representatieve fabrieksgebouwen zijn hier nog te vinden, met verschillend gebruik. Maar ook bijbehorende functies en gebouwen, zoals een voormalige school, sportclub en arbeiderswoningen. In de openbare ruimte zijn nog relictten zoals een restant van de spoorlijn en pré-stedelijke groene sporen in de vorm van een bomenlaantje aanwezig.

DE HERRIJZENIS NA DE NEERGANG, DE VEERKRACHTIGE STAD

Ook de keerzijde is zichtbaar in de stad. In de fabrieken waren de werkomstandigheden over het algemeen slecht. Lange werkdagen en gevaarlijke werkomstandigheden in vieze en lawaaiige ruimtes met weinig daglicht. De arbeiders kregen lage lonen en ze werden vernederd en mishandeld door de fabrieksopzichters.

In de jaren 60 en 70 was het vrij abrupt over met de textielindustrie in Enschede. In de onafhankelijk geworden landen in Azië werd veel goedkope geproduceerd. De Enschedese ondernemers konden deze concurrentie niet aan. De val was diep. De enorme fabriekscomplexen kwamen leeg te staan met grote werkloosheid en gapende gaten in de stad als gevolg. Na de teloorgang van de textiel was de vernieuwingsdrang die Enschede altijd al kenmerkte groot. De stad raakte in een diepe depressie, veel leegstand en artikel 12 status. Veel oude gebouwen werden gesloopt, moesten plaats maken voor het nieuwe Enschede. Hierdoor ontstonden enorme gaten in het stedelijke weefsel, die niet snel werden opgevuld werden met andere bedrijvigheid. Pas in de jaren 80 werden er wat gaten gedicht met de komst van het ziekenhuis, het politiebureau en enkele woningbouwcomplexen. De stad bleef echter worstelen met een onsamenhangende stedelijke structuur. Vaak zijn deze plekken nog steeds de breuklijnen in de stedenbouwkundige structuur en onderwerp van gesprek over de toekomst van de stad.

De grote aantallen inwoners die in fabrieken werkten zorgden voor veel wijken met een relatief veel sociale huurwoningen in het goedkope segment. In deze buurten zitten veel sociale problematieken en liggen opgaves voor de toekomst. In eer-

dere stadsvernieuwingsprojecten heeft de vernieuwingsdrang van Enschede ruim baan gekregen. Ook in wijken werd veel gesloopt in Enschede.

Met daadkrachtig ingrijpen en het opkopen van vele gebouwen legde de gemeente de basis voor het herstel. Veel fabrieken werden afgebroken en vervangen door nieuwbouw, zoals in het centrum de Klanderij, het Muziekcentrum en het MST. Op de plek van Schuttersveld kwam een meubelboulevard. De lange muur aan de Tubantiasingel herinnert nog aan de enorme fabriek die er ooit stond. Niet alles werd afgebroken. Diverse gebouwen bleven staan en kregen een nieuwe invulling. Polaroid trok in de voormalige fabriek van ter Kuile aan de Oldenzaalsestraat en een restant van de Van Heek fabriek is nu een wooncomplex.

Enschede ging door een diep dal, maar met grote veerkracht heeft de stad zich hervonden. Rond 2010, een halve eeuw na de val de textielindustrie, was Enschede weer een trotse stad! Bestuurders hadden het druk met lintjes knippen en hele delegaties kwamen kijken hoe Enschede Roombeek opnieuw had opgebouwd. De veelzeggende slogan was 'Enschede levert op'.

Een belangrijke bijdrage aan de wederopstanding van Enschede is de komst van een universiteit. Een sterke lobby, de aanwezige industrie en het beschikbaar stellen van een landgoed (Drienerlo) heeft ervoor gezorgd dat de derde technische hogeschool van Nederland in Enschede werd gevestigd. In 1964 werd de Technische Hogeschool Twente (THT) geopend. Later is de hogeschool omgevormd naar een universiteit. In 2019 werd de Universiteit Twente voor de vierde keer op rij uitgeroepen tot 'Meest ondernemende universiteit van Nederland'. Dit past in de traditie van de ondernemende stad die Enschede is.

Herrijzenis en schaalvergroting

Na de neergang van de textiel in de jaren 60 en 70 moest Enschede zich herpakken. Dat gold zeker ook voor de stadsbrand van 1862. Enschede herrees uit de as en kwam er sterker uit tevoorschijn. Dit waren echter niet de enige twee keren dat de stad zichzelf moest hervinden. Ook de Tweede Wereldoorlog had een verwoestende uitwerking op Enschede. Een aantal keer werd de stad door de geallieerden als vergissing gebombardeerd. Zo dicht bij de grens dachten de bomwerpers dat ze al in Duitsland waren. Er waren twee grootschalige bombardementen: 10 oktober 1943 op de omgeving Van Heekpark/Het Zwik en 22 februari 1944 op de binnenstad en de wijken Veldkamp en Pathmos.

Ook de bevrijding van de stad richtte veel schade aan. Aan het einde van de oorlog was er schade in woonwijken, waren vele fabrieken beschadigd en was het zuiden van de binnenstad volledig afgebrand. Opnieuw moest Enschede veerkracht tonen. De wederopbouw leidde, geheel in stijl met de opkomst van het autotijdperk, tot de aanleg van een doorgaande weg van 'grootstedse allure', de Boulevard 1945. Ook werd het nieuwe Van Heekplein aangelegd en werden woonwijken opnieuw opgebouwd en bestaande gerenoveerd.

Op basis van bestemmingsplannen uit 1949 wordt gebouwd aan de wijken Tweekelerveld, Hogeland, Velve, Stadsveld, Ribbelt, Mekkelholt en Boswinkel. De wijk Tweekelerveld is in deze opsomming een opvallende. Doorgebouwd op een vooroorlogse wijk biedt het nu een staalkaart van de 20ste eeuw, met mooie voorbeelden van zowel voor- als naoorlogse stedenbouw en architectuur. Ook is het voor Enschede zo kenmerkende textielverleden hier nog goed beleefbaar, waarbij niet alleen de fabrieken resteren maar ook de sociale compositie van wonen, sport en onderwijs.

Ook in Glanerbrug wordt volop gebouwd. 'Torenflats' verrijzen voor het eerst in de wijk Mekkelholt. Uit de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw dateren de drie zuidwijken Wesselerbrink, Stroinkslanden en Helmerhoek; daarnaast ook de wijk Deppenbroek en Park Stokhorst. De Eschmarke, een zogenaamde Vinexwijk volgt daarna.

De kenmerkende veerkrachtige en ondernemende houding heeft Enschede ook getoond na de vuurwerkramp in Roombeek. De vierde grote klap voor de stad. De wederopbouw kenmerkt zich door ondernemerschap, creativiteit, lef en een mentaliteit van schouders eronder. Binnen 10 jaar stond er een nieuwe wijk, die bovendien alom wordt geprezen voor zijn stedenbouw en architectuur.

CREATIVITEIT IN HET DNA

Ondernemerschap heeft Enschede sterk beïnvloed en deels ook gemaakt en gevormd tot de stad die het nu is. Een aantal van de ondernemers was ook ondernemend buiten de industrie. Zij zagen in dat er meer nodig was dan alleen maar pro-

ductie draaien. Een middenklasse moest worden opgeleid en zo verrees, vooral dankzij de connecties van de textielbaronnen met Thorbecke, de eerste HBS van Nederland in Enschede. Ook in het bankwezen heeft de textiel haar sporen achtergelaten. De Twentsche bank werd opgericht door een lid van de familie Blijdenstein. De bank opende vestigingen in Amsterdam en Londen en was eind 19e en begin 20e eeuw de grootste bank van Nederland. In 1964 ging de Twentsche Bank samen met de Nederlandsche Handel-Maatschappij op in de Algemene Bank Nederland, later uitgegroeid tot ABN-AMRO. Beide voorbeelden geven aan hoe invloedrijk en creatief de Enschedese ondernemers ook buiten hun eigen werkveld en buiten hun eigen stad waren.

Creatieve ondernemers heeft Enschede nog steeds. Professor Dave Blank is wereldwijd zeer invloedrijk op het gebied van nano technologie en Mesa+ behoort inmiddels tot de top 5 in de wereld. Booking.com, wereldleider op het gebied van online reisdiensten is opgericht in Enschede, evenals Thuisbezorgd. Beide bedrijven zijn opgericht door studenten die al tijdens hun studie aan de UT creativiteit en ondernemerschap in de praktijk brachten. De UT is de meest ondernemende universiteit van Nederland en de enorme hoeveelheid start-ups overstijgt zelfs Brainpoort Eindhoven. Wat velen niet zullen weten is dat ook WiFi een uitvinding is van een voormalige student aan de UT.

Ook Saxion draagt bij aan het innovatieve en ondernemende milieu in Enschede. De opleiding 'Fashion & Textile Technologies' is de enige textiel-technologische opleiding in Nederland en komt rechtstreeks voort uit de Hogere Textielschool, die een paar jaar geleden haar honderdjarige bestaan vierde. De fabrieken gingen ten onder, het onderwijs en de ondernemende, creatieve stad niet.

Stedenbouwkundig wordt in Enschede volop geëxperimenteerd. Niet alleen in Roombeek met particulier opdrachtgeverschap maar ook met ecologisch wonen. In Ruwenbos werd in 1993 de eerste wadi van Nederland aangelegd (wadi staat voor Water Afvoer door Drainage en Infiltratie). Het idee erachter was eigenlijk heel eenvoudig: berg het regenwater dat van daken en wegen afstroomt in een verlaging in het maaiveld en laat het wegzakken in de bodem.

De nieuwste lichting creatieve ondernemers vindt naast de UT, Saxion, ArtEz en ROC ook steeds meer zijn weg in creatieve broedplaatsen. Dit zijn verzamelplekken waar creatief talent en ondernemers samenkomen en waar verbinding is tussen kunst, cultuur en technologie. Deze verrijzen veelal in, hoe kan het ook anders, voormalige fabriekscomplexen. Tetem, Robson en het voormalige Polaroid pand zijn nu de geboorteplaatsen van baanbrekende digitale media, techniek, kunst, wetenschap en design. Enschede brengt dus steeds knappe koppen en gouden handjes voort.

ENSCHEDE

INTERNATIONALE CULTUURSTAD

De diversiteit van haar inwoners en de verscheidenheid van hun activiteiten bepaalt, zowel economisch als sociaal en cultureel, onze gemeente. Het zorgt voor de levendigheid en de bruisende binnenstad die van betekenis is voor een grote (EU) regio.

De recente dynamiek in de stad speelt zich vooral af in deze verhaallijn, de steeds grotere opkomst van de internationale cultuurstad. Eind jaren 90 is de vernieuwing van het centrum aangepakt, waarvan de heraanleg van het H.J. Van Heekplein het sleutelstuk vormde. De brede Boulevard 1945 werd doorbroken, waardoor het zuidelijke stadsdeel weer bij de binnenstad is getrokken. Met deze grootschalige operatie heeft de stad haar stedenplanning naar een hoger niveau getrokken. De echte katalysator voor de stedenbouwkundige ambities van de stad was echter de wederopbouw van de door de vuurwerkramp verwoestte wijk Roombeek. De hoge ambities voor de beeldkwaliteit en het gerealiseerde architectuurniveau waren inspirerend en werd vanaf toen maatstaf voor alle ontwikkelingen. En het grote aandeel particulier opdrachtgeverschap was nieuw. Waar Nederland de traditie heeft dat grote corporaties en ontwikkelaars de recentere stadsontwikkelingen realiseren hebben in Roombeek veel particulieren in verschillende vormen hun eigen droomhuis gebouwd. Sindsdien is de stad verrijkt met allerlei ambitieuze bouwprojecten zoals Het Rozendaal, het nationaal Muziekkwartier, de IJsbaan, de Alphatoren en het ziekenhuis

met Koningsplein. Ook op cultuureconomisch vlak werden grote stappen gezet. De Cultuurmijl verbindt nu een brede diversiteit aan culturele instellingen, van de Oude Markt tot in Roombeek. Het fenomeen "Particulier opdrachtgeverschap" wordt stevig ingezet om aan de stad te bouwen. De inwoners bouwen mee aan de stad.

Het stedelijk gebied van Enschede kent weinig gebouwen van voor 1862. De Grote Kerk op de Oude Markt heeft alle rampen doorstaan en is gespaard gebleven, net als bebouwing buiten de stadsgracht. Opvallend is dat het stratenpatroon van de binnenstad nog hetzelfde is als in de Middeleeuwen. De stad werd getroffen door drie stadsbranden, waarbij de brand in 1862 echt een ommekeer betekende in de geschiedenis. De hele stad brandde af. Ook de bommen tijdens de Tweede Wereldoorlog hadden een verwoestende werking. De geallieerden dachten per ongeluk dat ze in plaats van Enschede een Duitse stad bombardeerden. Daar bovenop kwam nog dat het Enschedese stadsbestuur de slopershamer rigoureus heeft gehanteerd.

INTERMEZZO - HET EI

De ambities waarmee we de stad nu vormgeven, vindt haar oorsprong in de Middeleeuwen. Het Ei is het echte begin van de stad. We gaan hier vrij uitgebreid op in omdat het van zo groot belang is voor de stad. Als hart van Enschede en middelpunt van een groot (landelijk) gebied heeft het een lange traditie als centrum van handel en bankwezen, middenstand, vertier en religie.

De eerste bekende kaart van Enschede is van 1325. Met terugwerkende kracht vervaardigd in opdracht van landsheer koning Philips II.

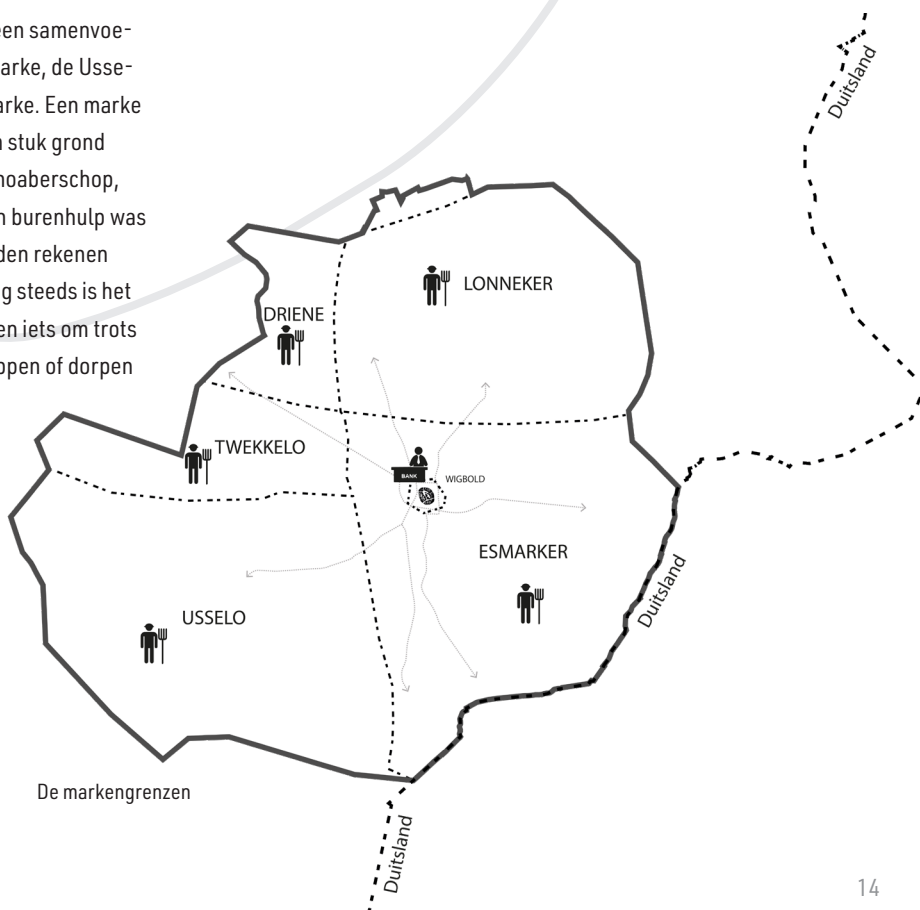
Opgemeten en getekend door Jacob van Deventer (16de eeuw). De kaart laat een eivormige nederzetting zien, omgrensd door een wal en een dubbele gracht. Het verlenen van stadsrechten en kennelijk toegenomen onveiligheid leiden tot de aanleg van de grachten. Tussen de twee grachten lag een wal met doornige hagen, vandaar de naam Noorderhagen en Zuiderhagen. De cluster van boerderijen is aangevuld met huizen van ambachtslieden en handelaren, burgers van de stad. Het dorp verdichtte en werd stad. De toegang werd gereguleerd via twee poorten, één aan de veld- en één aan de eskant. Bouwen wordt geconcentreerd binnen de wal. De grond is of bebouwd, of tuin of straat en plein. Onze opvatting van de openbare ruimte, ons idee van 'openbaar-heid' heeft een beginpunt in deze periode van stadsvorming. Straten en pleinen zijn niet het mandelige eigendom van de inwoners, zoals in het dorp, maar van 'de stad'. Ze zijn openbaar, altijd toegankelijk voor de bewoners van het gebied binnen de wal. Binnen de wal zijn rechten en plichten van de burgers en de stedelijke overheid in nauwkeurig bepaalde balans. De plattegrond van de stad is een weerspiegeling van dat evenwicht.

De beperkte ruimte binnen de wal leidt tot zuinig gebruik van de ruimte. De efficiency leidt tot beschutte openbare ruimte van een 'menselijke' schaal, gevolg van het op de voorgrond stellen van de belangen van de bewoners als collectief. Het deel van de stad dat het 'Ei' heet wordt door velen nog altijd als het echte stadscentrum beleefd.

Een vesting met militaire betekenis als Coevorden of Groenlo wordt Enschede niet. Stadswal en stadsgracht laten twee rondlopende straatjes achter in de stadsplattegrond.

SAMEN STERK

De gemeente Enschede van nu is ontstaan uit een samenvoeging van 5 marken: de Esmarke, de Lonnekermarke, de Usse-lermarke, de Tweekelermarke en de Drienermarke. Een marke is een vereniging van een groep boeren die een stuk grond samen in beheer hebben. Zo ontstond ook het noaberschap, waarbij de burens elkaar hielpen. Deze vorm van burenhulp was onontbeerlijk in een tijd waar mensen niet konden rekenen op goede openbare voorzieningen zoals nu. Nog steeds is het noaberschap in Twente iets vanzelfsprekends en iets om trots op te zijn. In de namen van buurten, buurtschappen of dorpen herken je nog de namen van de marken.

Het merkenstelsel was gebaseerd op het inrichten en besturen van de gezamenlijke grondgebieden. Door de bevolkingsgroei werd het noodzakelijk om nauwkeuriger te bepalen waar de grens lag tussen twee marken, zodat hier geen conflicten over konden ontstaan. Zodoende plaatsen de mensen grote stenen om de grens aan te geven. Deze markestenen -al dan niet als replica- kom je tegen in de hele gemeente.

De gezamenlijkheid is ook terug te vinden in de verschillende coöperatieve verenigingen die in Enschede ontstonden. Zo vestigden zich ruim een eeuw terug de Lonneker Coöperatieve Melkinrichting en de Lonneker Landbouwersbank en Handelsvereniging op de plek waar nu het plan de Melkhal wordt ontwikkeld. De handelsvereniging was de eerste boerenleenbank in Nederland. In de loop van de jaren breidden de coöperaties zich uit, waarbij het complex zich steeds verder verdichtte, vernieuwde en moderniseerde. Nu er geen productie meer in de fabriek plaatsvindt, heeft deze plek een nieuwe bestemming gekregen, waar kan worden gewerkt en gegeten. Zo zijn er meer industriële plekken in de stad die getransformeerd kunnen worden waarbij we niet moeten vergeten om het verhaal achter de stenen te vertellen.

Niet alleen organiseerden we ons hier in marken of coöperaties, ook het ontstaan van de arbeidersvereniging vindt zijn oorsprong hier in Enschede. Plaatselijk priester Alfons Ariëns gaf in 1891 de aanzet tot de ontwikkeling van de katholieke arbeidersbeweging in Oost-Nederland. Gezamenlijk werd gestreden tegen de sociale wantoestanden in de textielindustrie. De arbeidersbewegingen moesten het opnemen tegen de Enschedese Fabrikantenvereniging.

VEEL GELOVEN OP TEXTIELKUSSENS

De vrijstaande Grote Kerk speelt een centrale rol op de Oude Markt in de kern van Enschede. Deze romaanse kerk, gebouwd rond het jaar 1200, was eeuwenlang vrijwel het enige bedehuis in de wijde omgeving en fungeerde als middelpunt van de gemeenschap.

Na de Reformatie is de Grote Kerk hergebruikt door de nieuwe geloofsgemeenschap, de voorloper van de huidige Protestantse Gemeente Enschede. Vanaf 1583 verboden de Staten van Overijssel andere godsdiensten, maar in de praktijk werd veel gedoogd, mits men er in het openbaar geen uiting aan gaf. In de Walstraat, aan Achter het Hofje en op Hof Espelo kwamen daarom katholieke schuilkerken. En in boerderij De Haimer in Tweekelo kwamen doopsgezinden bijeen, inclusief vluchte-

lingen uit Duitsland op het moment dat daar de Dertigjarige oorlog woedde.

Vanaf 1798, en meer nog vanaf 1848, kwam er in Nederland godsdienstvrijheid en herziening van het eigendomsrecht van kerkgebouwen. Eindelijk konden alle geloven weer openlijk hun geloof belijden. De katholieken bouwden vervolgens een nieuwe Jacobus de Meerderekerk zowel in Lonneker als in Enschede. De toestroom van fabrieksarbeiders en -directeuren voor de textielindustrie maakte het noodzakelijk meer bedehuizen te bouwen, waaronder voor de katholieken de neogotische Jozefkerk in Enschede, de Rozenkrans in Glanerbrug en de Marcellinuskerk in Boekelo. Ook voor Hervormde en verschillende Gereformeerde richtingen kwamen nieuwe kerken, zoals de Oosterkerk, de Zuiderkerk (nu Stadskerk), de Hervormde kerk in Glanerbrug, de Hervormde Kerk in Usselo en de Uit Liefde in Lonneker. De Nederlands Israëlitische Gemeente bouwde de bijzondere synagoge, in Oriëntaalse vormgeving, met elementen uit de Art Deco en het expressionisme. Intussen verzezen aan één van de nieuwe singels de op Scandinavische architectuur geïnspireerde Lasonderkerk voor de Nederlands Hervormden, later overgedragen aan de Nederlands Gereformeerde Kerk. En even verderop aan dezelfde singel de Noorderkerk, gebouwd als Gereformeerde Kerk, sinds 1945 in gebruik als Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt.

Na de Tweede Wereldoorlog werden in het hele land versneld, en vaak met steun van de overheid, kerken gerestaureerd en nieuwe wijken gebouwd met centraal één of meer kerken en andere wijkvoorzieningen. De traditioneel gebouwde Vredeskerk was er één van. Deze kerk is sinds 2015 verbouwd, uitgebreid en in gebruik als Ontmoetingskerk voor de Protestantse Gemeente Enschede. Ook de Maranathakerk en de Renatakerk, twee Christelijk Gereformeerde kerken zijn in de Wederopbouw tot stand gekomen, evenals de Johanneskerk in Tweekelo voor de Vrijzinnigen Oost-Twente.

De Verrijzeniskerk op de Wesselerbrink is een goed voorbeeld van een (in de stijl van de Bossche School) gebouwde katholieke kerk uit de jaren '60. De wijk en het gebouw kenmerken zich door begrippen als licht, lucht en ruimte in de wijk, met de kerk als ruimtelijke anker en veel groen eromheen. Sinds 1969 wordt deze kerk gehuurd door de Gereformeerde Kerk en sinds 2018 wordt de kerk gebruikt door de Syrisch Orthodoxe gemeenschap. Het is nu één van de drie geloofsgebouwen voor de grote Aramese gemeenschap in Enschede.

Enschede is uitgegroeid tot een dienstenstad. Steeds meer culturen vinden er een plek. Inmiddels kent de stad behalve twee moskeeën ook kerken voor o.a. de (Vrije) Baptisten, het

Chinees Christelijk genootschap, het Apostolisch Genootschap Enschede en de Zevende-Dags Adventisten. Gebouwen en toebehoren eromheen worden gedeeld, hergebruikt en herbestemd. Ze bieden nog altijd ruimte aan een scala van maatschappelijke functies.

GEDEELDE CULTUUR

Dat Enschede een bruisende stad is, blijkt niet alleen uit de verschillende nationaliteiten en het levendige studentenleven, maar ook uit het rijke cultureel aanbod. Zowel het cultuur-historisch erfgoed als de actuele kunst en cultuurproductie is enorm, divers en omvangrijk. Denk aan het Rijksmuseum Twenthe, het Wilminktheater en Muziekcentrum, de diverse theatergezelschappen, de Reisopera en Orkest van het Oosten. Maar ook Roombeek Cultuurpark waar kunst en cultuur worden gecombineerd met de architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit van de wijk. De textielindustrie vind je op diverse plekken terug in deze wijk, zoals in herbestemde fabrieken en de voormalige spoorlijn naar Lonneker als één van de stedenbouwkundige assen van de wijk.

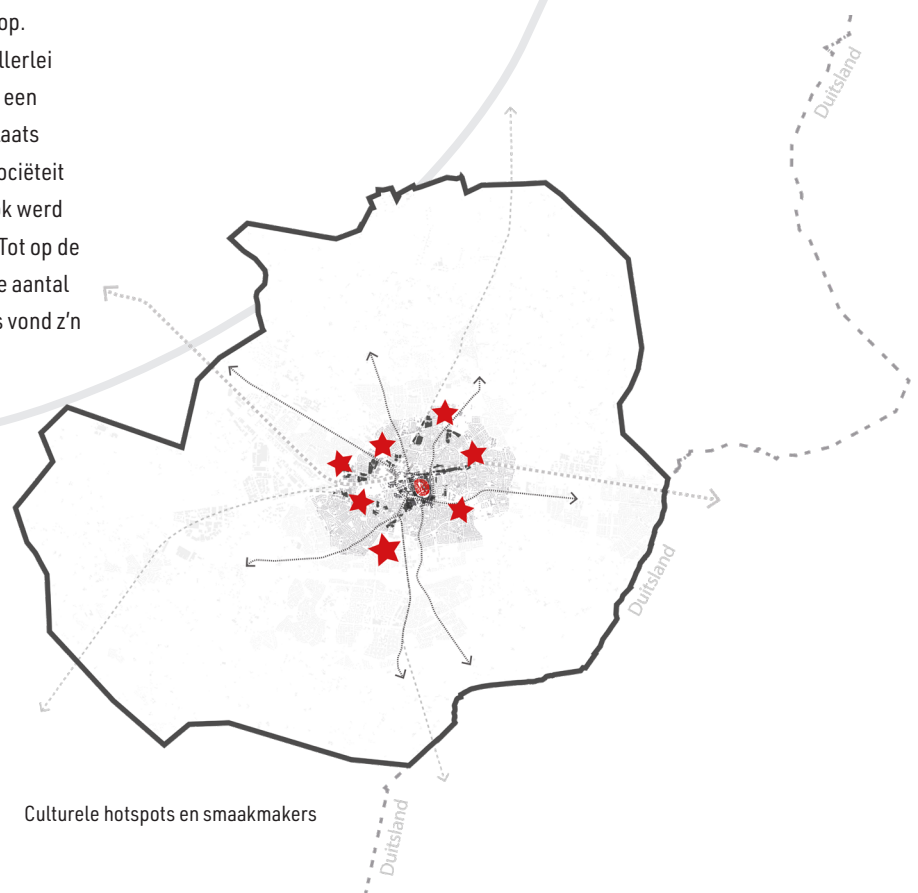
En Enschede kent een rijke kunstcollectie in de openbare ruimte: beelden op pleinen en in parken, wandkunst en streetart. Door festivals zoals Gogbot wordt daar nog tijdelijke kunst aan toegevoegd.

Rond 1800 bloeide het culturele leven van Enschede op. Zo werd de sociëteit opgericht, een herenclub waar allerlei zaken besproken werden. In 1862 ging het pand door een grote stadsbrand verloren, waarna het op dezelfde plaats werd herbouwd als de 'Groote Sociëteit'. De Groote Sociëteit schonk de bevolking in Enschede een theaterzaal. Ook werd een groot aantal muziekkorpsen en koren opgericht. Tot op de dag van vandaag staat Enschede bekend om zijn grote aantal muziekkorpsen - maar liefst 14. Het muziekonderwijs vond z'n

oorsprong in de Volksmuziekschool. In 1933 werd het Twents Kamerorkest opgericht, gevolgd door het Twents Philharmonisch Orkest en het Overijssels Philharmonisch Orkest. In 1955 begon het operagezelschap Forum. Na de Tweede Wereldoorlog kreeg Enschede enige naam als jazzmuziekstad, door onder andere de populaire Cottontown Jazzband (1958) en Jazzcafé De Tor. En in de jaren zestig was Enschede een broedplaats van popgroepen. Ook Teach In heeft z'n oorsprong in Enschede. Nieuwe groepen schoten als paddenstoelen uit de grond en na Den Haag gold Enschede als de tweede beatstad van Nederland, gerekend naar het aantal bands in verhouding tot het inwoneraantal. De meeste bands waren één à twee keer per week te beluisteren in een van de vele buurt- of clubhuizen.

Ook onze sportclubs zijn voortgekomen uit de eerder genoemde herenclubs. Uit de gelederen van deze clubs ontstonden twee voetbalclubs, de Enschedesche Footballclub en de Footballclub Prinses Wilhelmina - die laatste bestaat nog steeds.

Voor de huidige inwoners en bezoekers (nationaal en internationaal) is er nog steeds een overvloed aan mogelijkheden om cultuur en erfgoed te beleven én er zelf een bijdrage aan te leveren. De rijkdom van de geschiedenis, het erfgoed en de veelheid van actuele vormen en stijlen wedijveren om aandacht.

Door de grensligging heeft Enschede ook internationale aantrekkingskracht, op jong talent, op gelauwerde makers, op producenten en publiek. Onze gedeelde ontstaansgeschiedenis en de neerslag van deze geschiedenis in het culturele erfgoed zijn verbindende factoren voor de gemeente. Deze weelde is het koesteren waard en vormt een van de beste garanties dat Enschede een gemeente blijft waar alle inwoners zich in vrijheid en verbondenheid kunnen ontwikkelen.

GRENSSTAD

Enschede is een bruisende stad en kenmerkt zich door sfeervolle pleinen, gezellige straten en een gevarieerd winkel-, horeca- en cultuuraanbod. De binnenstad is van groot belang voor de economische positie en de uitstraling van Enschede. We zijn de hoofdstad van het Oosten, met de blik op zowel Twente als Duitsland gericht. Onze binnenstad wordt druk bezocht door mensen uit de wijde omgeving. Hoewel Enschede goed verbonden lijkt te liggen mist de stad agglomeratievoorwaarden die andere regio's hebben. Het daily urban system is beperkt en bij de bereikbaarheid van banen in het daily urban system scoort Enschede niet hoog.

De voordelen die deze grensligging biedt, en de aantrekkingskracht op mensen uit de regio zien we al veel eerder terug. Zo profiteerde Enschede in de Middeleeuwen van de ligging aan de Duitse grens, middenin het Hanze-netwerk. Langs de oude handelsweg tussen Deventer en Münster is rondom de grenspost het dorp Glanerbrug ontstaan, letterlijk de brug over de Glanerbeek.

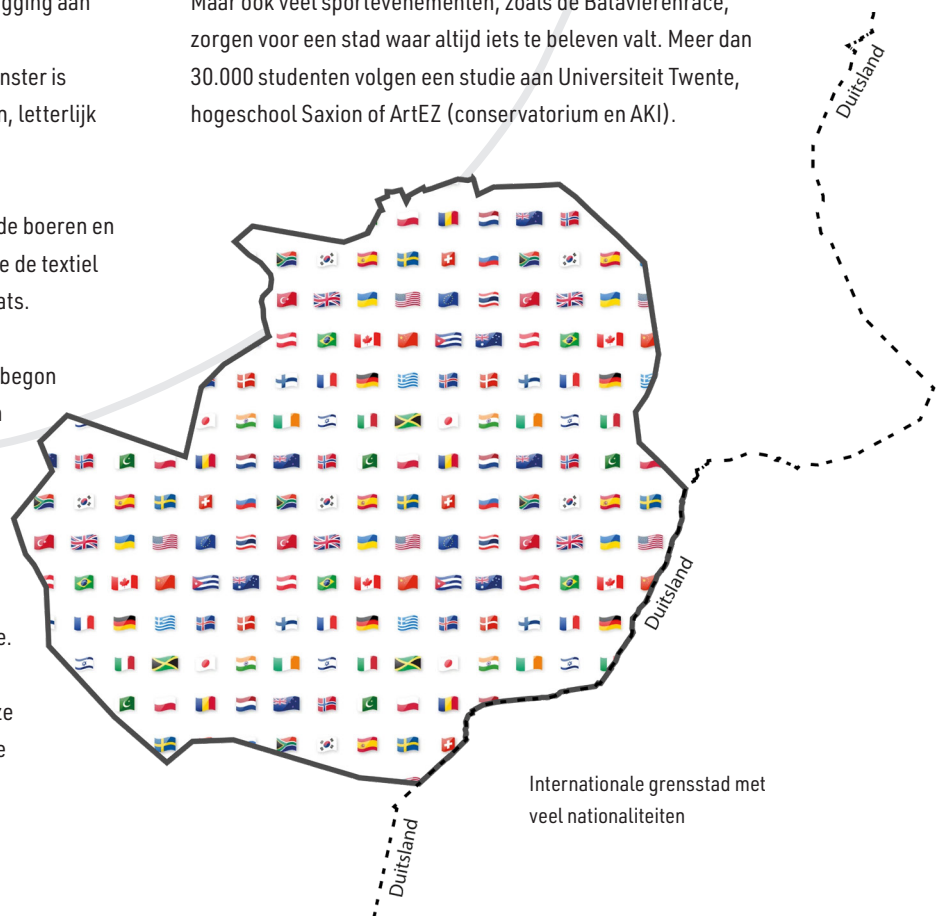
Waar Lonneker het dorp is met kerk en kroeg voor de boeren en Boekelo vooral een arbeidsnederzetting is vanwege de textiel is Glanerbrug als grenspost vooral een handelsplaats.

Met de opkomst van de textielindustrie vanaf 1850 begon Enschede echt te floreren en trokken meer mensen naar Enschede. Eerst voornamelijk vanaf het platteland in de regio naar de stad. Later kwamen mensen ook uit de veengebieden in Drenthe, Groningen en Friesland naar Enschede. Tussen 1900 en 1950 nam het aantal werknemers in de textielfabrieken in Enschede exponentieel toe. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen immigranten uit Italië, Spanje, Turkije, Marokko en Suriname deze kant op om te werken in de textielindustrie. Door de

gezinshereniging die in de jaren 1970 op gang kwam, vestigden veel gastarbeiders zich blijvend in Enschede. Ook de Suryoye gemeenschap is toen naar Enschede gekomen. De Joodse gemeenschap kwam al in 1730 naar Enschede en is sindsdien gegroeid. In 1834 werd de eerste synagoge van Enschede ingewijd en in 1927 werd besloten de bekende synagoge te bouwen aan de Prinsenstraat.

Op initiatief van een aantal Twentse industriëlen - hoe kan het ook anders - is ook Vliegveld Twente gebouwd in wat toen nog de gemeente Lonneker was. Doel was de verbinding met de rest van Nederland te verbeteren. Om de start van de lijndienst te vieren, vloog in juni 1932 een grote zeppelin van Duitsland via Twente naar Rotterdam. De landing op vliegveld Twenthe waar prins Hendrik aan boord ging, trok duizenden mensen.

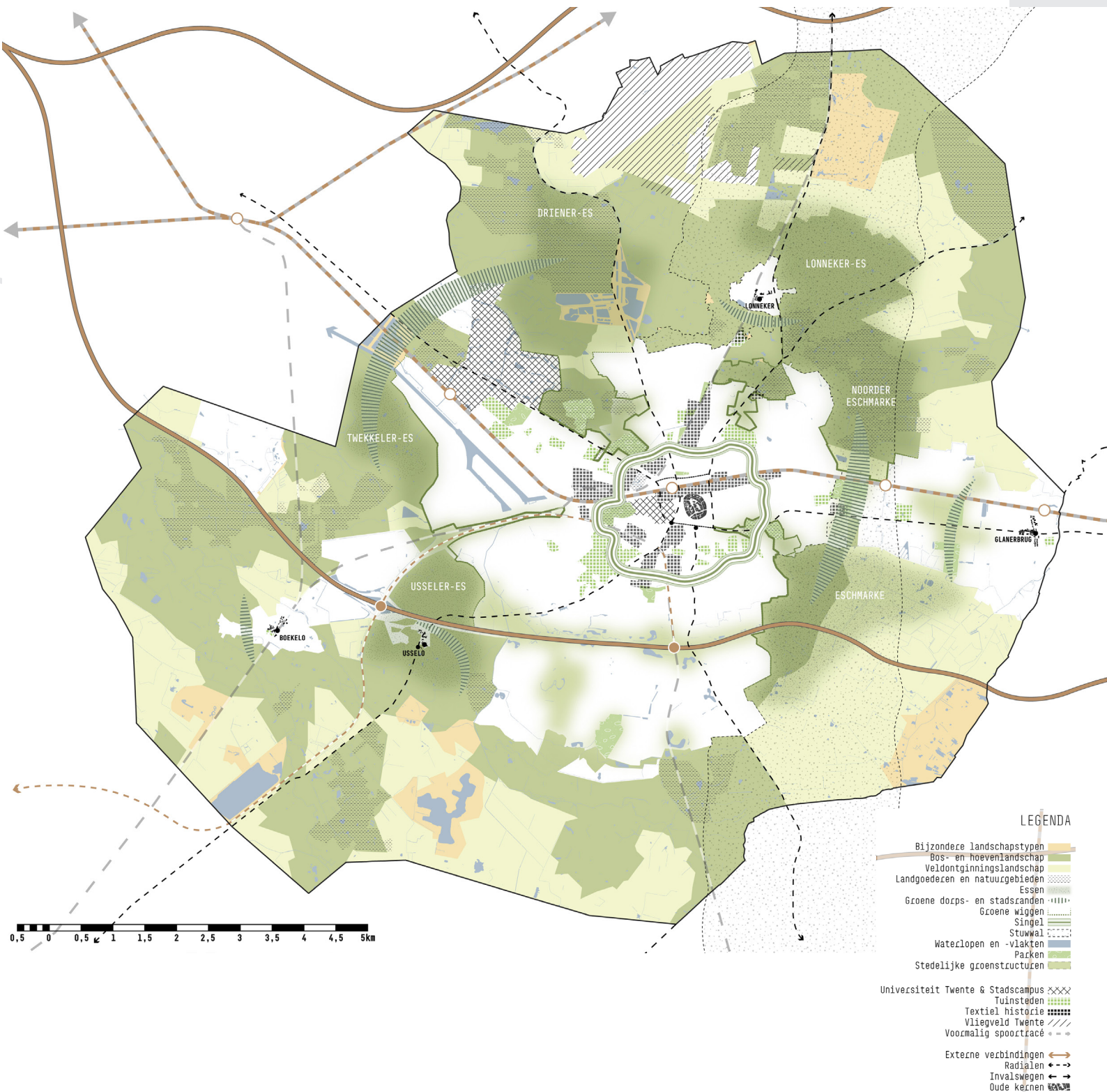
Enschede heeft met 160 nationaliteiten nog steeds een internationaal karakter, niet in de laatste plaats door het internationale profiel van Universiteit Twente. ITC en Saxion. Dankzij de ligging dicht bij de Duitse grens, is de campus een multiculturele samenleving. De Universiteit Twente belandt stevast in de toplijsten van instellingen met de meeste buitenlandse studenten. De aanwezigheid van studenten zorgt voor een levendige stad. Het aanbod aan clubs en bars is groot en divers. Maar ook veel sportevenementen, zoals de Batavierenrace, zorgen voor een stad waar altijd iets te beleven valt. Meer dan 30.000 studenten volgen een studie aan Universiteit Twente, hogeschool Saxion of ArtEZ (conservatorium en AKI).

ENSCHEDÉ

DE RUIMTELIJKE KENMERKENKAART

De verhaallijnen beschrijven de eigenheid van Enschede. Het gemeenschappelijk verleden zorgt voor grote verbondenheid. De unieke kwaliteiten uit de verhaallijnen zijn vertaald naar de ruimtelijke kenmerkenkaart. Deze gezamenlijke identiteit is de basis voor de toekomst.

BRONNEN:

- Geschiedenis van de ruimtelijke ontwikkeling van Enschede in een (kokos)notendop. Ton van Snellenberg, 2020
- Heren op het land, Buitenplaatsen van Twentse textielfabrikanten. Mascha van Damme, 2013
- Bouwplaats Enschede, een stad herschept zichzelf. Theo Baart en Ton Schaap, 2007
- Enschede 2030, Ton Schaap, stadsstedenbouwer Enschede van 2004 - 2013
- Enschede, 1884-1934 van grensuitbreiding tot annexatie. T. Wiegman, 1994
- <https://www.erfgoedenschede.nl>
- <https://parkeninenschede.nl/>
- <https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/twente/enschede>
- <https://www.shsel.nl/>
- Groenambitieplan Enschede 2050, Enschede één groot groen park. Gemeente Enschede, 2021
- Visie landelijk gebied Enschede, Gemeente Enschede, 2021
- Water- en klimaatadaptatieplan Gemeente Enschede 2022-2026, verder bouwen aan een groen-blauw Enschede. Gemeente Enschede, 2021
- Cultuurhistorisch onderzoek campus UT, Enschede 2022. Joost Emmerik, Evelien van Es en Lara Voerman
- MIP inventarisatie, <https://020apps.nl/mip/beschrijvingen/Enschede.pdf>

Maart 2022 met wijzigingen van december 2022

Teksten en beeldmateriaal gemeente Enschede/domein fysiek

ENSCHDE